

FTAMP 06.52.17

Т.Ж. Маханов (orcid-0000-0001-7853-8116)*Экономика магистрі**М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан**e-mail: mahanov1973@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫ - 2020 ЖЫЛҒЫ РЕЦЕССИЯ ҚАУП ЖӘНЕ ОНЫ ЕҢСЕРУДІҢ КЕЛЕШЕГІ

Аннотация. Covid-19 экономикалық салдары Қазақстан экономикасы үшін елеулі соққы болды. Экономиканың мұнай бағасына тәуелділігі бүгінгі күнге дейін өте күшті. Тұрақтандыру Ұлттық қоры шикізат саясатының ең үздік құралдарының бірі болып табылады. Қазақстан экономикасы үшін шикізатқа тәуелділіктен арылу жөніндегі одан арғы шаралар Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі дамуының жаңа стратегиялық жоспарын да, бірінші кезекте – экономиканы әртараптандыру және өнеркәсіпті цифрландыру арқылы да көздейді. COVID-19 салдарынан білім беру мен оқытудағы шығындар деңгейі ондаған жылдар бойы экономикаға әсер етеді. Бұл әсер 2,9% - ға бағаланады, бұл жылына 1,9 миллиард АҚШ долларына дейін жалпы экономикалық шығынға әкеледі. Білім беру мен дағдыларды дамытуға бірінші кезекте көңіл бөлу, білім беру саласын қаржыландыруды ұлғайту, сапалы қашықтықтан білім алуға қолжетімділікті кеңейту және білім беруді орта мерзімді жаңғырту қажет. ЖІӨ-нің 2020 жылы 3% - ға төмендеуі және 2021 жылы 2,5% - ға аздап қалпына келуі болжануда. Логистика, цифрлық коммуникациялар және қаржы секторындағы реформаларға назар аударудың қайта басталуы жеке секторға жаңа мүмкіндіктер іздеуде қолдау көрсете алар еді. Мақалада қазіргі кезеңдегі жаңа экономикалық, саяси және әлеуметтік сын-кәтерлер аясында қазақстандық экономиканың өсу қарқыны мәлеметтері ұсынылған.

Тірек сөздер: бюджет, дағдарыс, инфляция, саясат, ЖІӨ.

Кіріспе. Экономистердің алдын-ала бағалауы бойынша, қазіргі әлемдік дағдарыс екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі ең терең дағдарыстардың бірі болуы мүмкін. Мұнайға, негізгі металдарға әлемдік бағаның құлдырауы, авиа ұшуларды тоқтату және локдаун кезеңінде шағын және орта бизнес субъектілерінің жұмысын тоқтату Қазақстан ЖІӨ-нің айтарлықтай құлдырауына және республикадағы дағдарыс құбылыстарының өсуіне алып келуі мүмкін. Covid-19-ға қатысты ағымдағы жағдай КСРО құлаған кезден бастап Қазақстандағы ең терең дағдарыстардың бірінің туындауына себеп болуы ықтимал, өйткені коронавирус пандемиясы жаһандық экономикалық дағдарысты туындатты, оның ауқымын әзірге соңына дейін бағалау қиын. Биылғы жылы Қазақстан экономикасы үшін сыртқы және ішкі екі еселенген соққы болды. Біріншісі, елдің негізгі мұнай-газ саласындағы жағдайдың нашарлауынан (мұнай бағасының күрт төмендеуі және өндірістің төмендеуі), екіншісі - коронавирустық пандемияға байланысты карантиндік шаралардың енгізілуінен туындады.

Зерттеу шарттары мен әдістері. Бастапқы сценарийде аналитикалық несиелік рейтинг агенттігі келесі негізгі болжамдарды қолданады: болжамды кезеңдегі мұнай бағасы (2024 жылға дейін) 40-55 АҚШ доллары / баррель аралығында болады, ОПЕК + шарттары бойынша мұнай өндіруге шектеулер

қысқа мерзімді болады және карантиндік шаралардың экономиканың нақты секторына кері әсері биыл ерекше байқалды және 2021 жылы азаяды. Сонымен қатар, Агенттік теңгенің АҚШ долларына шаққанда 400-420 деңгейінде тұрақтануын, 2020 жылы белсенді контрциклдік фискалдық саясатты болжайды. Коронавирустық пандемия аясында карантиндік шараларды енгізу және кейіннен барлық салаларға әсер ететін экономикалық белсенділіктің төмендеуі ішкі шок болды. Сыртқы шок - 2020 жылы мұнай бағасының және өндіріс көлемінің төмендеуімен сипатталады. Өртүрлі белгісіздік факторларымен бетпе-бет келген экономикадағы одан арғы процестер көбінесе ақшалай және бюджеттік қолдау шараларының тиімділігіне, сондай-ақ олардың күйзелістердің жағымсыз салдарын азайту қабілетіне байланысты болды.

Зерттеу нәтижелері. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігінің бастапқы сценарийі елде рецессияға ұшырауы мүмкін деп болжайды: ЖІӨ-нің нақты өсу қарқыны шамамен -2% құрайды. 2021 жылы Агенттік бұл көрсеткіштің динамикасы төмен базадан қалпына келеді деп күтуде, ал ақшанесие және бюджеттік-салық саясатының эталондарына қатысты кейбір сұрақтар қалады. Агенттіктің бағалауы бойынша, Urals мұнайының бағасы 2020-2021 жылдары барреліне 40–50 доллар шамасында болады және 2022 жылдан 2024 жылға дейін барреліне 55 долларға дейін қалпына келеді [2].

Инфляция динамикасына 2020–2024 жылдары екі негізгі фактор әсер етеді: ағымдағы жылы ең өзекті болып табылатын тұтынушылық сұраныстың қысқаруы және теңгенің девальвациялық әлеуеті, мұнай жағдайымен және Ресей валютасының айырбастау динамикасымен байланысты. Екінші фактор ұзақ мерзімді перспективадан ерекше маңызды. 2020 жылға арналған фискалды контрциклдық пакеттің мөлшері экономикалық өсудің әлеуетті баяулауынан асып түседі, бұл биылғы жылы экономикадағы дағдарыстық тенденциялардың жұмсартылуына сенуге және 2021 жылы тезірек қалпына келуді ынталандыруға мүмкіндік береді. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігінің бағалауы бойынша, 2021 жылдан бастап әлемдік және ірі ұлттық экономикаларды қалпына келтіру процесі басталады, бұл Қазақстандағы шикізатқа сұраныстың өсуіне серпін береді. ХВҚ болжамына сәйкес, 2021 жылы әлемдік экономиканың өсуі нақты мәнде 5,4% құрайды. 2021 жылдан кейінгі кезеңде ұсыныстың тепе-тең өсуі мұнай бағасының жоғарылауына әкелуі мүмкін.

Қазақстанда коронавирустық инфекцияның алғашқы жағдайы 13 наурызда тіркелді, ал 16 наурыздан бастап еліміздің көптеген салаларында экономикалық белсенділікті айтарлықтай шектеуге бағытталған карантиндік шаралардың басталғанын жариялады. Экономика толықтай қалпына келу траекториясына 2021 жылы ғана шыға алады. Бүгінде карантиндік шаралардан ең көп зардап шеккен салалардың қатарына көлік және қойма, сондай-ақ көтерме және бөлшек сауда жатады. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігі ауыл шаруашылығы және қайта өңдеу өнеркәсібінде 2021 жылдан 2024 жылға дейін ең жылдам өсуді болжайды. Шағын және орта бизнес өкілдері ұсынатын сауда және қызмет көрсету саласында динамикалық тұрғыдан аз қалпына келу күтілуде.

Қазақстан Үкіметі мен Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚРҰБ) елдің экономикасы мен тұрғындарын қолдау бойынша бірқатар шаралар қабылдады. Жалпы дағдарысқа қарсы пакет шамамен 5,9 трлн. теңгені құрады. 2020 жылдың басында теңгенің 2019 жылғы деңгейге қатысты 13-16% - ға әлсіреуі ақша-несие органдарының базалық

мөлшерлемені 12% - ға көтеру туралы шешім қабылдауына себеп болды. Билік өз шешімін шетел валютасына деген шұғыл сұранысты тежеу ниетімен ақтады. Ставқалардың өсуіне қосымша, 2020 жылғы наурыз-сәуірде ҚРҰБ таза мәнінде 1,49 миллиард доллар мөлшерінде валюталық интервенциялар жасады. Интервенцияларға қарамастан, ҚРҰБ алтын-валюта резервтері мамыр айының басында 0,62 миллиард долларға өсіп, 30,5 миллиард долларды құрады. Сәуір айының басында ҚРҰБ күтілетін әлсіз экономикалық белсенділік жағдайында базалық мөлшерлемені 9,5% -ға дейін төмендетті. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігінің бастапқы сценарийі базалық ставқаны болжамды кезең ішінде 7-10% аралығында қалыптастыруды болжайды, егер ол 2024 жылы инфляция 5-7% деңгейінде болғанда және бағаның өсу қарқынының одан әрі төмендеуін ескере отырып, шамамен 8% деңгейінде тұрақтандырды.

Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігінің болжамдарына сәйкес 2020-2024 жылдары инфляция динамикасына екі негізгі фактор әсер етеді: тұтынушылық сұраныстың қысқаруы (ағымдағы жылдың өзекті мәселесі) және теңгенің девальвациялық әлеуеті. Қазақстанда ішкі сұраныстың төмендеуі дефляциялық тенденцияны тудырады. Бұл фактор қазіргі уақытта өзекті болып табылады, дегенмен, алдағы айларда елдегі карантиндік шаралардың шектелуі аясында «қатып қалуы» сияқты өзектілігін жоғалтуы мүмкін. Инфляцияны жақтайтын тағы бір фактор - карантиндік шараларға байланысты бірқатар салалардағы шығындардың өсуі. Базалық сценарий бойынша 2020-2023 жылдары инфляциялық тенденциялардың бәсеңдеуі күтілуде, өйткені 2020 жылы тұтынушылық инфляция соққысының әсері жойылады.

Ғылыми нәтижелерді талқылау. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігінің пессимистік сценарийі ақша-несие органдары экономиканың инфляциялық әлеуетін толығымен бейтараптандырмауы мүмкін және ұзақ уақытқа созылатын және ұзақ уақыт бойы экономикалық динамикаға әсер ететін карантиндік шаралар бағаның ұзақ мерзімді перспективада өсуіне әкеледі деген болжамдарға негізделген. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігі сонымен қатар валюта нарығындағы кездейсоқ тұрақсыздық мүмкіндігін мойындайды, бұл теңге бағамына қысымның қысқа мерзімді өсуіне әкелуі мүмкін. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігі пікіріне сәйкес, мұндай сценарий, ең алдымен, теңгенің айырбас бағамының диапазонының кеңеюіне алып келген өзгермелі айырбас бағамына ауысумен байланысты болуы мүмкін, сондай-ақ өтімділігі алаңдаушылық туғызатын алтын-валюта резервтерінің жағдайымен байланысты болуы мүмкін.

Елдің резервтері өтімділіктің төмендігімен сипатталады: ондағы алтынның үлесі 65,6% құрайды, ал еркін айырбасталатын валютаның үлесі тек 34,4% құрайды. Төмен өтімділік пен резервтердің салыстырмалы түрде шектеулі болуына байланысты шетел валютасында күтілетін төмен түсімдерге байланысты теңгенің айырбастау бағамына қысымның күшеюі ақша-несие органдары алтын-валюта резервтерін пайдалануға онша бейім бола алмайтындай немесе мұндай мүмкіндіктердің аз болатын жағдайға әкелуі мүмкін. Бұл жағдай инфляцияның жоғарылау қауіпін тудыруы мүмкін.

2020 жылы экономикалық белсенділіктің төмендеуіне байланысты ел бюджетіне түсетін түсімдердің болжамдары қайта қаралды, ал Қазақстанның мемлекеттік бюджетінің шығыс бөлігінде карантиндік шектеулер аясында экономиканы және халықты қолдау шаралары өзгеріске ұшырады. Нәтижесінде 2020 және 2021 жылдарға арналған болжамдар шығыстардың

шамалы жинақталған өзгерісімен кірістің төмендеуін көздейді. Бюджет кірістерін төмендетудің негізгі арнасы - бұл бюджетке түсетін салықтың негізгі көздері ретінде қосылған құн салығы мен корпорациялық табыс салығы бойынша берешек. Берешек, өз кезегінде, бағаның және өндіріс көлемінің төмендеуімен байланысты. Әлеуметтік салықтан, жеке табыс салығынан және бюджеттің басқа кірістерінен түсетін түсімдердің азаюы көбіне карантиндік шаралар мен салықтық жеңілдіктерге байланысты [1].

Қорытынды. Бюджетке салық түсімдерінің жалпы тапшылығы 2020 жылға жоспарланған ЖІӨ-нің 2,2% -ын құрауы мүмкін. Ағымдағы жылы ҚР Ұлттық валютасынан трансферттер көлемінің 2070-тен 4770 миллиард теңгеге дейін өсуі бюджеттің салыстырмалы теңгерімі мәселесін шешеді. Аударым жалпы шығындардың шамамен үштен бірін жабады және мемлекеттік қарыздың ауқымды өсуіне жол бермейді. 2020 жылдың соңында, аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігі болжамына сәйкес, ҚР Ұлттық қорының активтері ЖІӨ-нің шамамен 38% құрайды, бірақ болжамды кезеңнің соңында бұл мән ЖІӨ-нің 24% шамасында тұрақталады. Бюджет тапшылығы мемлекеттік қарыздың 2,7 трлн. теңгеге өсуімен жабылады, нәтижесінде ұлттық қарыз Агенттіктің бағалауы бойынша 2019 жылғы ЖІӨ-нің 24% -ынан 2020 жылы ЖІӨ-нің 26,6% -на дейін өседі. Аналитикалық несиелік рейтинг Агенттігі 2024 жылға қарай мемлекеттік бюджеттің тапшылығы ЖІӨ-нің 1,8-4,2% аралығында болады деп күтеді, ал елдің мемлекеттік қарызы 2024 жылдың аяғында ЖІӨ-нің 28% -на жетеді.

Экономикалық қолдау бағдарламасы мемлекеттік қызметшілердің жалақысы мен әлеуметтік төлемдердің өсуіне негізделген ішкі сұранысты ынталандыруға, квазимемлекеттік сектор субъектілеріне және шағын және орта кәсіпкерлікке субсидияларды жалғастыруға және банк секторына қосымша қолдау көрсетуге бағытталған [3].

Қазіргі уақытта Қазақстандағы бюджеттік ынталандыру көлемі жан басына шаққандағы ТМД-дағы ең үлкен көлем болып табылады және бұл карантин аяқталғаннан кейін әлемдік экономиканың қайта басталғаннан кейін салдарын жоюға және өсуге тез оралуға көмектеседі. Орта мерзімді перспективада қазақстандық экономиканың өсу қарқыны біртіндеп қалпына келеді деп болжануда. Ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның неғұрлым тұрақты және теңдестірілген экономикалық өсуге деген ұмтылысы макроэкономикалық саясатты жаңа шындыққа бейімдеуді аяқтауды және экспортқа бағытталған өнімді жеке сектордың дамуын ынталандыруды талап етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Байгабылов, Н. Трансформация экономики Казахстана [Текст] / Н. Байгабылов, В. Додонов, – Астана: Типография «IndigoPrint», 2019. – 368 с.
2. Экономика Казахстана – риски рецессии в 2020 году и перспективы выхода из неё [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [/https://www.acra-ratings.ru/research/1997](https://www.acra-ratings.ru/research/1997).
3. Что будет с экономикой Казахстана в 2020 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [/https://kursiv.kz/news/ekonomika /2020-04/chto-budet-s-ekonomikoy-kazahstana-v-2020-godu](https://kursiv.kz/news/ekonomika /2020-04/chto-budet-s-ekonomikoy-kazahstana-v-2020-godu).

Материал редакцияға 11.01.21 түсті

Т.Ж. Маханов

Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

ЭКОНОМИКА КАЗАХСТАНА — РИСКИ РЕЦЕССИИ В 2020 ГОДУ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация. Экономические последствия Covid-19 стали серьезным ударом для экономики Казахстана. Зависимость экономики от цен на нефть остается по сей день весьма сильной. Стабилизационный Национальный фонд является одним из наилучших инструментов сырьевой политики. Дальнейшие меры для экономики Казахстана по уходу от сырьевой зависимости также предусматривает и новый стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, и в первую очередь – путем диверсификации экономики и цифровизации промышленности. Уровень потерь в образовании и обучении вследствие COVID-19 будет оказывать влияние на экономику на протяжении десятилетий. Это влияние оценивается в 2,9%, что приведет к общему экономическому ущербу на сумму до 1,9 млрд долларов США в год. Необходимо уделить первоочередное внимание образованию и развитию навыков, увеличению финансирования сферы образования, расширение доступа к качественному дистанционному образованию и среднесрочная модернизация образования. Прогнозируется снижение ВВП на 3% в 2020 г. и незначительное восстановление на 2,5% в 2021 году. Возобновление внимания к реформам в сфере логистики, цифровых коммуникаций и в финансовом секторе могло бы поддержать частный сектор в поиске новых возможностей. В статье представлены данные о темпах роста казахстанской экономики на фоне новых экономических, политических и социальных вызовов на современном этапе.

Ключевые слова: бюджет, кризис, инфляция, политика, ВВП.

T.Zh. Makhanov

Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

KAZAKHSTAN'S ECONOMY - RISKS OF RECESSION IN 2020 AND PROSPECTS FOR OVERCOMING

Abstract. The economic consequences of Covid-19 were a serious blow to the economy of Kazakhstan. The economy's dependence on oil prices remains very strong to this day. The national stabilization Fund is one of the best instruments for commodity policy. The new strategic development plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 also provides for further measures for the economy of Kazakhstan to move away from commodity dependence, primarily through economic diversification and digitalization of industry. The level of losses in education and training due to COVID-19 will have an impact on the economy for decades. This impact is estimated at 2.9%, resulting in total economic damage of up to \$ 1.9 billion per year. Priority should be given to education and skills development, increased funding for education, increased access to quality distance education, and medium-term modernization of education. GDP is projected to decline by 3% in 2020 and recover slightly by 2.5% in 2021. A renewed focus on reforms in logistics, digital communications and the financial sector could support the private sector in finding new opportunities. The article presents data on the growth rate of the Kazakh economy against the background of new economic, political and social challenges at the present stage.

Keywords: budget, crisis, inflation, politics, GDP.

References

1. Baigabylov, N., Dodonov, V. Transformaciya ekonomiki Kazahstana [Transformation of the economy of Kazakhstan]. – Astana: Printing house "IndigoPrint", - 2019. - 368 p. [in Russian].
2. Ekonomika Kazahstana – riski recessii v 2020 godu i perspektivy vyhoda iz neyo [The economy of Kazakhstan - the risks of recession in 2020 and the prospects for getting out of it]. - Access mode: <https://www.acra-ratings.ru/research/> 1997. [in Russian].
3. Chto budet s ekonomikoj Kazahstana v 2020 godu [What will happen to the economy of Kazakhstan in 2020]. - Access mode: [https://kursiv.kz/news/ekonomika /](https://kursiv.kz/news/ekonomika/) 2020-04 / chto-budet-s-ekonomikoy-kazahstana-v-2020-godu. [in Russian].